

דבר העורכת

מאמרים רבים ומגוונים מגיעים אל שולחנה של מערכת כתב־העת, והדבר מעיד על כך שהמחקר הסוציולוגי בישראל, בניגוד לדעות המבכות אותו, הוא עשיר, פורה, ועוסק במגוון רחב של נושאים, הנוגעים במהויות בסיסיות של ההווה הישראלית על רבדיה השונים. גיוון זה אמנם מקשה על מציאת חוט מקשר בין מאמרים הנאספים לכלל חוברת חדשה, אך הוא מעיד על כך שכתב־העת מממש את הבטחתו להיות במה רחבה ומגוונת, וכן על מקומו המרכזי בעשייה המדעית של חוקרי החברה הישראלית. הסוציולוגיה הישראלית מתאפיינת במנעד תאורטי רחב ובכלים מתודולוגיים מגוונים, שהחוקרים משתמשים בהם לחקר החברה הישראלית ולהבנתה. אך הסוציולוגיה הישראלית מתאפיינת לא פחות מכך בבחינה ביקורתית מתמדת של ההנחות התאורטיות ושל כלי המחקר השונים. או במילים אחרות, לצד הסוציולוגיה של החברה הישראלית מתקיים שיח ער על הסוציולוגיה של הסוציולוגיה של החברה הישראלית. כל אלה באים לידי ביטוי בחוברת זו.

החוברת פותחת במאמר בניו האומה מנקודת מבטה של דעת הקהל, שאמנם לא כוון לכך מלכתחילה, אך אפשר לראות בו מחוות הוקרה ללואיס (אליהו) גוטמן, מייסד המכון למחקר חברתי שימושי וחלוץ חקר דעת הקהל בישראל. המכון למחקר שימושי ואופני עבודתו נבחנו בביקורתיות ממרחק הזמן, או כפי שמציינת דנה בלאנדר - סוקרי דעת הקהל ב־1948 היו מחויבים להיסטוריונים של שנות האלפיים. במאמרה היא בוחנת כיצד סקרי דעת הקהל הראשונים משמשים מקור מידע בעל ערך אקדמי והיסטורי רב לבחינת השיח הציבורי והאקדמי (הרובד הגלוי של ניתוח סקרי דעת קהל, בלשון החוקרת) ולבחינת גבולותיהם של שני שיחים אלה (הרובד הסמוי, בלשון החוקרת). מאמרה של דנה בלאנדר מאיר פרק בהיסטוריה של החברה הישראלית, ומניח נדבך נוסף בשיח על הסוציולוגיה של הסוציולוגיה הישראלית.

השוויון החברתי הוא ציר מרכזי בבנייתה של חברה צודקת, סולידרית וחסונה. אמנם במציאות הישראלית סוגיה זו נדחת לשולי השיח הציבורי והפוליטי, אך הסוציולוגיה הישראלית אינה מורידה סוגיה זו מסדר היום המחקרי שלה, ובצדק. מאמרם של גילת בן שטרית ודניאל צ'מנסקי עוסק בסוגיה חשובה זו, אגב בחינת המדיניות של עידוד הבעלות על דיור בישראל בשנות התשעים. הכותבים טוענים במאמרם שמדיניות עידוד הבעלות על דיור בתהליך קליטת העולים בשנות התשעים לא שימשה כלי לקידום שוויון כלכלי בין קבוצות, אלא להפך. הנהנים העיקריים ממדיניות זו היו בעלי הקרקע והיזמים בענף הבנייה. המפסידים העיקריים היו משקי בית (ותיקים ועולים חדשים) שרכשו דירות באמצע שנות התשעים, בשיא עליית המחירים, ובעיקר קבוצות ההכנסה החלשות ביותר, אשר אינן יכולות לעמוד בתשלומים הכרוכים ברכישת דירה, גם כאשר אלה מסובסדים.

שלושת המאמרים האחרים נוגעים בדרך זו או אחרת בשאלות של זהות וגבולות. מרכזיותו של הצבא בגיבוש זהויות ישראליות נדונה בכתב־העת בחוברות קודמות, ובוברת זו מוסיפה נורית שטדלר מבט נוסף, והפעם מבחינתם של הגברים בחברה החרדית. במאמרה הצבא בעיני החרדים: חלום, פנטזיה ויצר הרע היא חושפת את היחס המורכב של החרדים אל הצבא, השונה במהותו מן היחס אל הצבא ומן המקום ומן התדמית שלו בתמונת עולמם

של קבוצות משרתות. עם זאת, מה שמרתק הוא השיח הישיר והעקיף שמקיימים הצעירים החרדים לגבי עצמם ועולמם ולגבי המדינה והחברה החילונית, כאשר הצבא וכל מה שהוא מגלם משמשים כזירת השיח. בחלום – אין לְפָחור חרדי מקום בזירה הצבאית, בפנטזיה – הצבא משמש כלי המעורר דיון, משום שהוא נתפס כזירת היצר הרע, זירה להתנסות בחופש, בהרפתקנות, בפורקן ובהדוניזם. לטענתה של שטדלר, בחורי הישיבות אינם מבקשים להיהפך לחילוניים ולהתמזג בתרבות הישראלית, אלא דורשים להשיב לעצמם את האיוון בין החומרי לקדוש, בין הטמא לטהור ובין האסור למותר. הדיבור על הצבא מאפשר דיון על כינונה של חרדיות חדשה.

שאלת הגבולות בין החברה החרדית לחברה החילונית נבחנת במסע דיאכרוני בן חמישים שנה בעקבות חמישים ושלשה סיפורי חיים של גברים ונשים שעזבו את החברה החרדית, במאמרה של שרית ברזילאי דרך החול: תופעת "היציאה לשאלה" מהחברה החרדית מאו קום המדינה ועד שלהי שנות התשעים. מחקרה מלמד כי בסיפורי היוצאים בשאלה חל מעבר מתפיסה של נתק וקרע מוחלט בין העולם החילוני לדתי לתפיסה של רצף וגבולות עמומים ופתוחים. מחקר זה מצטרף לשורה של מחקרים הבוחנים בביקורתיות את תקפותו של מושג השסעים בחקר החברה הישראלית בת זמננו.

מחקרה האתנוגרפי של מירב אהרון־גוטמן בקרב מהגרי עבודה פלסטינים בלתי חוקיים מאפשר לקוראים להביט מזווית שונה בנושא של גבולות ומרחבי ביניים. האירוניה של הגורל, או של הפוליטיקה הישראלית, היא שהמחקר התקיים בתקופת אוסלו (1999–2000), כאשר המושג "מדיניות השלום" התייחס לפרויקט ההיפרדות ולקיבוע גבולות לאומיים, והמאמר רואה אור לאחר שמדיניות זו התמוטטה, כאשר על רקע שפיכות דמים קשה צומח בשיח הישראלי גלגול מחודש של רעיון ההיפרדות – היפרדות חד־צדדית. חקר מהגרי העבודה הנעים בין גבולות פיזיים ותרבותיים מאפשר לחוקרת לעקוב אחר נרטיב שלישי, הצומח מתוך מרחב שלישי ועוסק במדינה בלי גבולות, שהיא הכלאה בין תביעות סותרות. מדינה בלי גבולות, שעל־פי ממצאי המחקר תאפשר למהגרי העבודה לשמור על נגישות כפולה: לרשות הפלסטינית – שבה מובטחת להם חירותם כקולקטיב לאומי עצמאי, ולישראל – שבה הם חווים חוויית חירות, הנגזרת מאימוץ אידאולוגי של התרבות הפוליטית המערבית. השיח הצומח באזורי הגבול הוא בלא ספק אחד המקורות לשבירת תבניות חשיבה רווחות, ועוגן לחיפוש דרכים חדשות לניתוח סוציולוגי, כמו גם לחשיבה מחודשת על הסדרים פוליטיים ו חברתיים.

מדור הדיון בחוברת זו סובב סביב המושג גטו כמושג אנליטי, וזאת בעקבות מאמרו של לואיק וקאן (Loïc Wacquant) מהו גטו? בנייה של מושג סוציולוגי. אני מודה לרוני שמיר שיזם את תרגום המאמר והדיון סביבו. אלינה קורן תרגמה את המאמר בלשון רהוטה, המעבירה בנאמנות את להט כתיבתו של וקאן. בהתחקותו אחר מקורותיו של מושג הגטו מצביע וקאן על ארבעה גורמים המכוננים אותו במשמעותו הסוציולוגית: תיוג, אילוף, ריתוק מרחבי וגידור מוסדי. לנוכח הצגה אנליטית זו הוא בוחן תופעות שכוננו גטו בתקופות שונות ובמקומות שונים, ותופעות רבות אחרות שלטענתו יש להגדירן ככאלה. הרלוונטיות הרבה של המושג לניתוח תופעות בנות זמננו עולה מהערותיה של אלינה קורן, המציעה לבחון באמצעותו את מדיניות ישראל כלפי הפלסטינים בשטחים; ואילו סשה וייטמן בוחר להדגיש את ההבחנה שמציע וקאן בין גטו להיפר־גטואיזציה, ומציע להסתכל על התוצאות הבלתי צפויות של מדיניות כליאה ונידוי קיצוניים, כפי שהם באים לידי ביטוי בצמיחת

האיסלם הרדיקלי והתנועה האיסלמית בישראל, ובהתארגנויות של הפלסטינים המנוגדות לכל סיכוי נראה לעין. בהציגו את מושג הגטו, וקאן פותח פתח לניתוח סוציולוגי של תופעות שונות, אך לא פחות מכך הוא מנסח את האמירה, שאליה הצטרפו המגיבים, שהסוציולוגים אינם יכולים להישאר אדישים לעוולות הנעשות סביבם, ואף אסור שיישארו אדישים.

עם סיום עריכתה של חוברת זו, מסיימת את תפקידה מרכזת המערכת, שירלי האוזר, לאחר שלוש שנים וחצי של עבודה ברוכה ומאומצת. אני מבקשת להודות לה על עבודתה המסורה, ואני עושה זאת בשמי, בשם חברי המערכת, וברשותכם - גם בשמכם, הקוראים. מי שמחזיק בידו חוברת מודפסת, קשה לו להעריך את העבודה הרבה הנדרשת לשם הפקתה: הקשר עם הכותבים, עם סוקרי המאמרים, עם חברי המערכת, עם העורכת/ת הלשונית/ת, עם הוצאת רמות ועם העורכת/ת של כתב־העת, כמובן. מלאכת התיאום בין אנשים רבים כל־כך אינה קלה, פעמים רבות היא מתסכלת, ולצערנו, היא אינה זוכה תמיד בהערכה. שירלי עשתה את עבודתה בצניעות רבה, במסירות אין־קץ, בכישרון רב וביעילות ראויה לשבח. אתר הרשת של כתב־העת, הבא לשרת את כולנו, הוא תרומה נוספת שתרמה לנו לקראת סיום תפקידה. את התודות לשירלי נלווה בברכת הצלחה בהמשך דרכה, וכן בברכת הצלחה לשהם דרורי ותמי לביא - המרכזות החדשות של מערכת סוציולוגיה ישראלית.